

К Р И Т И К А

А. ГОЗЕНПУД

ТРАГЕДІЯ В. ШЕКСПІРА „ОТЕЛЛО“

Переклад на українську мову С. Гусака

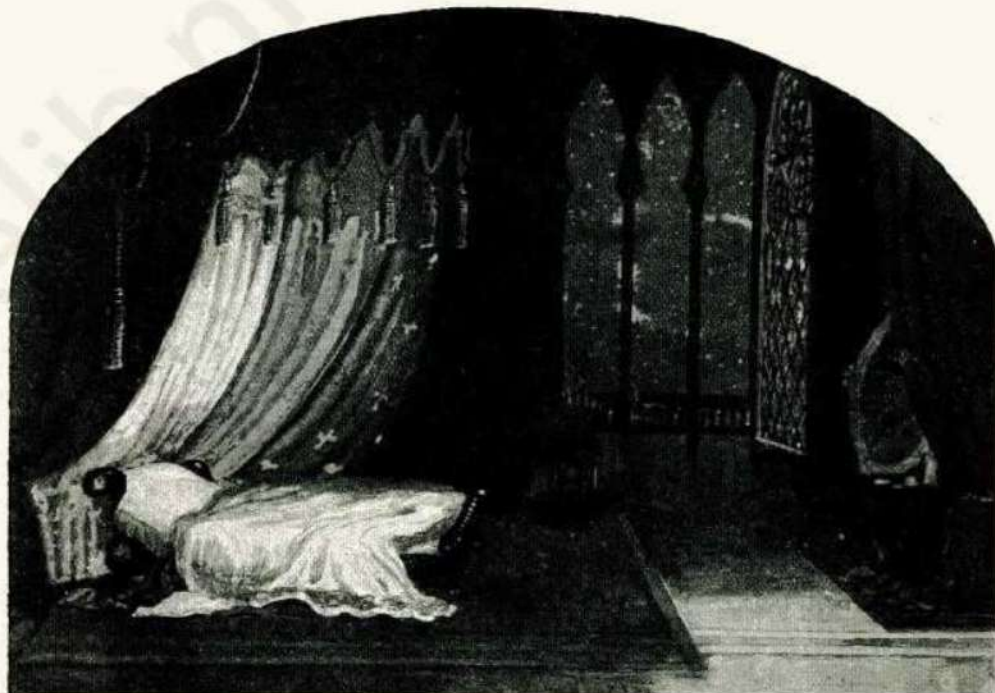
Принципи перекладу художнього твору з однієї мови на іншу не можна звести до одного знаменника. Ідеальний той переклад, що цілком відтворює іншомовний оригінал і замінює його. Та подібний переклад можливий тільки теоретично, бо різна мовна стихія, різна синтакса, різне звучання оригіналу і перекладу наперед визначає їх відмінність у практиці. Це, зрозуміло, зовсім не значить, що художнє відтворення оригіналу засобами іншої мови взагалі неможливе. Але, мабуть, не спроста старе прислів'я каже „перекладач—зрадник“. Часто, перекладаючи рідною мовою іншомовний твір, письменник підмінює індивідуальність творця своєю власною.

Так сталося в російській літературі з В. А. Жуковським і В. С. Курочкіним, у польській—з А. Міцкевічем, у Франції—з Меріме. Виступаючи, як перекладачі, вони по суті лише підкоряли оригінал своїй стилістиці. Переклад є водночас процес творчий і руйнуючий. Чужий будинок ламають і з його уламків відтворюється новий, що наближається до знищеного. Валерій Брюсов, видатніший майстер перекладу, порівнював цей процес з кипінням фіалок, кинених у тигель.

Художньо-творчий переклад можливий тільки в наслідок творчого, а не ремісничого відтворення оригіналу. Додержати в перекладі і форми, і змісту оригіналу в усій недоторканості неможливо. Якась вільність, певніше, відступ від

оригіналу потрібний. Проте, образи оригіналу, метафори, порівняння, паралелізми, інструментовка мають бути недоторканими.

Якщо перекладач працює над віршованим твором, то, природно, потрібно зберегти ритм і розмір оригіналу. Однією з основних труднощів перекладу віршованого тексту, джерелом більшості неточностей є рима. В жертву їй часто віддається навіть зміст. Якоюсь мірою перекладач є співавтор творця. І тому, що буквальный переклад неможливий, перекладач має право трохи від нього відступити. Важливіше передати дух оригіналу, ніж його літеру. Найбільша трудність перекладу в тому і полягає, що єдиною мірою можливих і неможливих відхилень від оригіналу, є тільки художній смак самого перекладача. Зрозуміло, що менше буде, перекладач „доповнювати“ і „виправляти“ автора, то краще для автора і для читача. Переклади з деяких мов, наприклад, з англійської являють труднощі часто-густо майже непереможні. Середнє англійське слово коротше за українське чи російське, отже, ємність англійської фрази більша, ніж такої ж фрази в перекладі. Дослівно перекласти віршований рядок англійського тексту українською чи російською мовою можна, лише збільшивши його в два рази. Звідси зрозуміло, які труднощі ставить ця особливість англійської мови перед перекладачем. Постає питання: чи мусить перекладач зберігати

Сцена з п'єси „Отелло“
В. Шекспіра. Одеський
т-р Революції. Оформ.
худ. Шабліовського.

кількість рядків оригіналу (отже, пожертвувати якоюсь часткою образів оригіналу, викинути їх, бо вони не вміщуються), чи він може вийти за межі оригіналу?

Можна гадати, що точне збереження кількості рядків оригіналу має вагу лише для передачі твору строфічного, тобто складеного з ряду замкнених віршованих одиниць. У драматичному творі незначне збільшення кількості рядків такої істотної ролі не відіграє. Звісно, і тут потрібне чуття міри, бо збільшення розмірів п'єси відбивається на тривалості самого спектаклю.

Взагалі, ледве чи не найскладнішою ділянкою поетичного перекладу є відтворення драми, яка вимагає ясності, незаперечної чистоти мови і зрозумілості, бо її призначається не тільки для читачів, але і для постанов. Шекспіра перекладати важко. Тяжко боротися з цим велетнем, і часто перекладач стає його жертвою. Причиною цього є словник Шекспіра, безмежно яскравий і багатий. Метафоричність, образність мови Шекспіра, стислість і ланідарність англійської мови ставлять перед перекладачем величезні труднощі.

Проте, ряд перекладів останнього часу („Гамлет“—М. Лозинського, „Річард III“—А. Радлової, „Буря“—Т. Щепкіної-Куперник, „Кохання—марний труд“—М. Кузьміна) свідчать, що тут можливі і удачі. Перекладачеві треба відмовитись від принципу дослівності. Його завдання донести все багатство думки оригіналу, його красоту, звучання, словник і синтаксис. Неприпустимо, звісно, лакувати Шекспіра. Радянський читач і глядач чекають справжнього Шекспіра, а не підробки.

Українською мовою Шекспіра перекладали не раз. Але переклади П. Куліша і М. Старицького не передавали ні форми, ні змісту оригіналу. Наприклад, Старицький замінив ямб хореем і перетворив „Гамлета“ на сербську думу. П. Куліш наситив свої переклади слов'янізмами, церковною лексикою. Після Жовтневої революції змінився самий підхід до принципів перекладу, різко поліпшилась його якість.

Переклад „Отелло“ С. І. Гусака є другим радянським українським перекладом цієї п'єси. Перший здійснив М. Йогансен. Переклад С. Гусака віршований. Проте, це не означає, що він еквівалентний. „Отелло“ написаний так званім п'ятистопним білим ямбом.

Перекладач замість цього традиційного для віршованих драм розміру вдається до шести, семи, восьми і навіть дев'ятистопного ямба. Віршований рядок подовжується, витягується до крайніх меж. Його ємність збільшується, але він перестає бути віршованим.

Це перша, основна і принципова вада праці тов. С. Гусака.

Розглянемо переклад уважно. Англійське видання Шекспіра, за яким подаються цитати, це „The works of Shakespeare“, Vol. VI, L 1868.

В списку дійових осіб поруч імені Кассіо зазначено „лейтенант“. Так перекладають англійське „lieutenant“ і російські перекладачі. Це неправильно. „lieutenant“ означає „віце-губернатор“. Адже після загибелі Отелло влада на Кіпрі перейшла до Кассіо, що було б неможливим, коли б він був звичайним лейтенантом. На цю традиційну помилку вказував ще в 1921 році П. Гнедич (журн. „Культура театру“, 1921 р. № 7—8, стор. 34).

★

Перекладач, як ми вже говорили, відмовився від п'ятистопного ямба і звернувся до шести- і семистопного. Але ось чудернацький рядок: „Відомо добре те, що він з красою якоюсь там злигався“—дев'ятнадцятискладовий. Тут нема й подоби віршу.

Замість двох виразних і гострих рядків:

„He, in good time must his lieutenant be,
And I—Good bless the mark!—his Moorship's ancient“

„Він в добрий час, вже віце-губернатор,
А я,—мій боже, маврові служник“.

У перекладі читаємо: „Рахівник той лейтенант, а я поручник маврові-вельможі“.

У перекладі маємо:

„Душу вчинком оголоти,—значить,
Віддати її хижацькій зграї на поталу“.

У Шекспіра:

„For when my outward action doth demonstrate,
The native act and figure of my heart,
In compliment extern, 'tis not long after,
But I will wear my heart upon my sleeve,
For daws to peck at“—

тобто висловити не обережним вчинком саму суть, душу мого задуму, покласти серце на долоню і дати його клювати воронам.

В оригіналі сказано, що щастя Брабанціо має полиняти, втратити свій блиск (may lose some colour).

У перекладі: „Щоб щастя те, якого він отут зазнав, його занудило, в тирана обернувшись“.

В оригіналі: „Even now, now, very now, and old black ram
Is tupping your white ewe“.

„Саме тепер, тепер, в одю мить старий чорний баран
Покриває вашу білу овечку“.

Переклад: „Старий, з природи (?) чорний, дикий (?) той баран
Овечку білу вашу десь (?) в обіймах (?) зараз тисне“.

Вся енергія, наплетливість і виразність оригіналу втрачені. Шекспір двічі підкреслює „тепер“. А перекладач, послаблюючи і викривляючи текст, взодить від себе „десь“, „обійми“. Це данина П. Вейнбергові.

Перекладач пише:

„Ділом зроблять вас баранячі (?) обійми“ (?).

В оригіналі: „Te devil will make a grandsire of you“.

„Сатана зробить вас дідом“.

Незрозуміло, чому сатана перетворився у перекладача на барана. Різниця між ними існує.

У Шекспіра:

„Nine or ten times.
I had thought t'have yerk'd him here under the ribs“.

„Дев'ять чи десять разів
Збивався я його вдарили ножем під ребра“.

Добросердий С. І. Гусак зменшує кількість ударів в два рази і перекладає:

„Разів із п'ять його кортіло ткнуть“.

Непотрібна м'якосердість!

У Шекспіра Яго говорить про себе:

„The bittle godliness I have“

„Я маю замало благочестя“.

С. І. Гусак вирішує піднести Яго в очах радянського глядача і замінює Шекспірову фразу власною:

„Я, при всій своїй душевній (?) чистоті“ (?).

Переклад не позначається зайвою точністю!

Перекладач передає кінець монологу Яго, римуючи те, чого немає у Шекспіра. В п'єсах Шекспіра другого і третього періоду рима відіграє чималу роль, оформлюючи і підкреслюючи думку. Проте, там, де її немає у автора, не повинно її бути і в перекладача.

Неправильно перекладено в монолозі „Отелло“:

У С. І. Гусака:

„З дитячих років аж до нині

Під гуркіт барабана, зойк і рев гармат

На полі бранним звик до боротьби“.

У В. Шекспіра:

„For since these arms of mine had seven years pith,
Till now some nine moons wasted, they have us'd
Their dearest action in the tented field“.

„Ці кістки, починаючи з семи років, за виключенням дев'яти останніх місяців неробства, розтрачували свої сили в бою, у похідній палатці“.

Геніальний монолог — оповідання Отелло, що давно став класичним, дуже важкий для перекладу. Ряд барвистих і поетичних подробиць, на жаль, випав у тексті С. І. Гусака, від чого сила цього монологу зменшилась. Ось приклади: замість „провалинах життя“ потрібно за оригіналом „провалина смерті“ (deadly breach).

Викриваєна відповідь Брабанціо. Пропущена його скарга на солодкі, як цукор (to sugar), заспокоєння, подібні до гіркої жовчі (or to gall), невірно передано кінцівку: „I never yet did hear I that the bruised heart was pierc'd through the ear“.

(Я ніколи не чув, щоб розбите серце лікували за допомогою вух).

У С. Гусака:

„Я не чув,

Що хтось своє украї розбите серце

Та лікував солодкими речами“ (!?).

Вислову „раз плюнути для нього“ у Шекспіра звичайно немає. Не слід перекладати Шекспіра „блатними“ словами.

Яго у Шекспіра тільки висловлює побоювання, що Кассіо може наставити йому роги.

За С. Гусаком Яго твердить: „Цей красунь, я знаю, ліжко моє м'яв“. Ця певність обумовлена чистим непорозумінням.

Неправильно передає С. Гусак кінцеві слова Яго:

„Knavery's plain face is never seen till us'd“.

(Злочинницькі плани не ясні доки не приєднв час діяти).

У С. Гусака:

„Шахрай зазна до часу ласки,

Аж поки хтось не зірве з нього маски“.

„Кассіо дряпнув,

За дряпанець той Кассіо злетів“.

У Шекспіра:

„Cassio bath beathen thee,

And thou, by that small hurt, carhter'd Cassio“.

(Кассіо тебе вдарив,

Але завдяки цій дрібниці ти знищив Кассіо).

Сплутані слова Яго:

„Вкажіть мені таке шире серце, де б поряд найвищих

чуттів не знайшли б місця найогидніші підозри, що наче на сусід займають місце поруч“.

У С. Гусака:

„В серці чистім наміри не чисті

З думками чистими розпириву чинять“.

У Шекспіра яскраве порівняння, пропущене перекладачем:

„Дездемона зав'язала очі батькові, мов соколу“.

Перекладач чомусь пом'якшив епітет оригіналу „облагоджуючи“. Так в цьому разі: у Шекспіра Отелло називає Дездемону грубим словом „whore“ — шлюха, чи навіть ще гірше. Український перекладач замінює „whore“ вигаданим епітетом „прекрасна блудниця“ (?).

Цим власне і вичерпуються вади перекладу С. І. Гусака. Багато місць відтворено дуже добре. Зокрема перекладач непогано вийшов із складного становища, опрацьовуючи відоме місце з оповідання Отелло про те, за що його полює сбила Дездемона.

Надзвичайно поетично відтворено пісню Дездемони (дія IV, сцена 3), загалом добре перекладено прощальний монолог Отелло, усю передсмертну сцену Дездемони та інше. Останні три дії зроблено С. І. Гусаком на вищому поетичному рівні, аніж перші дві. До позитивних якостей перекладу треба додати його багатий словник, що часто дуже вдало передає мовні багатства геніального першотвору. Лексична стихія Шекспірових п'єс безмежно виразна й широка. Основною хвилю перекладів є, здебільшого, звуження і збіднення її С. І. Гусак поставився до свого незглого завдання з величезною уважністю і через це його переклад вигідно вирізняється саме передачею яскравих мовних багатств Шекспірового тексту.

Так само С. І. Гусак в основному уникнув небезпеки, жертвою якої стади деякі перекладачі. Він не підкрашує оригінал, не підсолоджує його, не вкриває сусальним золотом риторички. Крім деяких випадків, зауважених вище (перетворення англійського слова „whore“ на „прекрасну блудницю“), С. І. Гусак точно передає епітети оригіналу.

Почувається, що перекладач прагнув передати яскравість і повнокровність образів Шекспіра. Робота С. І. Гусака, звичайно, не повністю адекватна, конгенальна п'єсі Шекспіра, проте вона доброякісна й культурна. Перед перекладачем стоїть завдання виправити свою роботу та усунути з неї кострубатості й неточності. Особливу ж увагу слід звернути на віршовану форму, нерозривно зв'язану з змістом геніальної трагедії Шекспіра.

Сцена з I акту „Отелло“. Поставка
Одеського т-ру Революції.

